

llà, contracció del port. dial. i gal·lec *chãeiro*, *-eira*, pròpiament 'pla, planer', derivat de *chão* ll. PLANUS. □ 1.ª doc.: Lab. 1840, com a nom d'una broca de sabater; val. «*chaira* [entre zapateros] eslabón» 1842, Lamarca (*Dicc. Val.-Cast.*).

La variant «*xeyra* mall. espècie de cilindre d'acer que tenen els sabaters per netejar o afilar la 'cotxilla' de tallar sola, instrument igual al que usen els carnissers», *DAG*, que *AlcM* dona com a masculina *xaire* a Berguedà i Mall., existeix també en cast. i gall. *cheira*, i és mera variant fonètica de l'altra, resultant d'una contracció diferent en el nexa *æi* de *chãeira*.

Sembla haver-hi origen coincident, però canviat en adj., en «*xaire* mall. xamós (?)», *DAG*. On constà millor l'ús és a Eiv.: «Jovenet de fantasia, / jo t'he fet una cançó: / que ho ets es jove més *xaire* / que tenim en es curtó», p. p. l'almanac «El Pitiuso» sota el títol «Espurnes d'una fadrina» (1967, p. 26). Potser per comparació amb un cuiro elegantment tallat? o bé és acc. provinent ja del cast. i gall., on *chairo* ha pres també el sentit de «agudo, gracioso» provinent, de l'adj. etimològic *chãeiro* (*DECH* II, 311b60, 312a1, 311a50 ss.). Veg. CHAIRA a *DCEC/DECH* els detalls i demostració de la falsedat de les altres etimologies.

Xairretera, V. *jarretera*, *xa-* (*GARRA*), però segurament contaminat per *xaira* *Xaix*, *xaixó*, V. *xarxa*

XAL, del fr. *châle*, i aquest, del persa *šâl*. □ 1.^a doc.: Lab. 1840.

Sobre els xals de Caixmir (Caxxemira), veg. el vocab. dels teixits *BDC* IV, 163. En francès *châle* es troba sovint, en relacions de viatgers, des de 1666 (*Dalgado, Gloss.*, 252-3). Els europeus degueren aprendre el mot a la Índia i en relació a un producte del Caixmir; i es pogué pendre, sigui per conducte del dialecte índic caixmiri, sigui directament del persa, que llavors estava molt estès a la Índia, en qualitat de llenguatge cortesà. L'angl. *shawl* (mal entès com *xaül* per Lab.) prové directament del persa; en les altres llengües europees va entrar per conducte del francès. König (*BhZRPb*. xci, 62-63) dona cites en francès en les formes *chalou* a. 1663, *scial* 1665, *chak* 1666, *chale* 1671.

El persa *šâl* és «a shawl or mantle, made of very fine wool of a species of goat common in Tibet», també un mantell ordinari de llana i pell de cabra que porten els derviss, i també nom de certes catifes, i cobertes de cabanes; el xal de Caixmir hi porta el nom de *šâl-i tarma* (Steingass, *Persian-Engl. dict.*, 724b). L'etimologia del mot persa no sembla estar gaire aclarida: manca en el *Grundriss* de Horn i en els diccs. indoeur.; no m'és conegut l'adj. que suggereix König amb el sentit de 'virolat', car no s'acosta gaire als mots aplegats per Pok., *IEW*, 592.35ss., 593.67ss. i Mayrhofer, *Aind. Et. Wb.* III; 215-6 (amb els quals es podria relacionar).

La paraula *xali* «roba de pèl de cabra a vegades barrejat amb seda» [*SLitCosta* 1868, de la qual dona *AlcM* alguna cita mall.] és el fr. *chaly* 'roba de pèl de la cabra d'Angora' (Sachs-Villatte; manca Littré, *DGén.*, Bloch, Devic) i és possible que vingui també

del persa: etim. no estudiada; possiblement és un cas més dels compostos perses amb *-i* (el conegut «izafet» unitiu), com el citat *šâl-i tarma*, dels quals Steingass enumera altres tres (*šâl-i Tûs* 'xal fet a Tus etc.').

5 DERIV.: *Xalina* «espècie de corbata de roba fina, com seda, setí» (*SLitCosta*, 1868) és la coneguda corbata ampla i bufada que duïen molts intellectuals nostres a primers de segle: veg. la caricatura que dibuixà Feliu Elias (Apa) de Coromines, O. C., p. 608; d'aquí l'epigrama de J. M. de Sagarra, a. 1927, adreçat a ell, a Massó i Torrents i a Pous i Pagès, membres del jurat que havia d'adjudicar un premi, a què ell i altres poetes optaven, i que el no massa «sant Josep Maria» esperava amb glatidora apetència: «Oh Sant Pere Coromines, / oh Sant Pous i Sant Massó: / ajunteu vostres *xalines*, / i digueu-nos sí o no!».

Xal, V. *xalar* *Xala* (claveguera), V. *xalada* *Xalabardia* (hapax d'una poetessa mall., *AlcM*) sembla resultat d'un encreuament de *algaravia* amb el quasi-sinònim *xalada* (*AlcM*, §§ 1, 2, 3) o amb un derivat **xaladia* (de *xalat* 'alegre, divertit') *Xalabret*, V. *salabre*

+XALADA, 'esllavissada', ja hem tractat d'aquest mot vallespirenc i conflentí, amb parentiu pallarès i occità, en el vol. I, 121b28-43 i notes 3 i 4; famosíssim des del cataclisme d'Eixalada en l'any 876; també era conegut de l'empordanès-vallespirenc Bosch de la Trinxeria: «*xalada*: esllavissada en un ribast dels torrents d'alta muntanya: dins les *xalades* s'arramba la neu, formant congestes» (*Bulll. Assoc. Exc. Cat.* XII, 234). Com que la base d'aquest abstracte *xalada* hem de creure que fos un verb (*ei*)*xalar-se* o *xalar-se*, amb el sentit d'«esllavissat-se, solsit-se, esllenegar-se» (cf. l'oc. ant. *esser eissalat* 'davallat', allí, lín. 34) és raonable suposar-ne derivats uns altres abstractes moderns: *xalera*, *xala*, *eixalao*; suposant que aquest últim es vagi canviar en el conegut *xalió*.

Els dos primers han decaïgut avui, i quasi degradat, fins a convertir-se en termes plebeus, sobretot dels carrers de Bna. Una vegada el meu pare em deia [1926]: «fes-ne el que vulguis, no val gran cosa: si vols llença-ho en una *xalera*. —? —Sí, home ja saps que és el nom que donen els vailets de Bna. a l'obertura de les clavegueres, a les voreres dels carrers: ja no ho dieu ara?» (llavors vaig recordar-me vagament d'haver-ho sentit algun cop, rodant, de noi, pel barri del Carme i el Pedró). No recollit pels diccs. Belv., Lab., Vogel, Bulbena, *DOrt.* ni *DFA.*), però el llegim en la novella de la Barcelona vella que ens deixà Pons i Massaveu: «Recordo que una vegada vàrem matar dues hores --- preguntant-nos en què invertiríam mil duros si 'ns ploguessen del cel, o 'ls ensopeguéssim darrera una fulla de col, a punt d'engolir-se'ls una *xalera*» (*La Colla del Carrer* III, p. 32).

Altres escriptors barcelonins li han donat un sentit més ampli, referint-se a obertures diverses actuant a manera d'embut o engolidor d'una cosa que hom deixa caure. Em Vilanova, fi narrador costumista i humorista nostre, el refereix a la barretina oberta i parada